

Szomorú évforduló

Ha csak az egykori történéseket nézzük, a rendszerváltás 30. évfordulóján lett volna mit ünnepelni, de a különféle megemlékezéseket nehéz volna ünneplésnek nevezni. A magyarázat adódik: bár az akkori felnőttek egy része eufóriaként emlékszik arra az évre (a Capa Központban *Eufória* címmel nyílt tavaly december közepén egy 1989-re visszatekintő fotókiállítás), a fordulat nem választható el az utána következő három évtizedtől, így ki ezért, ki azért nem sok ünnepnivalót talál. (Az említett kiállítás képeinek egy része valóban felszabadult örömet tükröz, de a látottak egésze messze van az eufóriától.)

A Napvilág Kiadó a 30. évfordulóra esszégyűjteményt állított össze. A szellemi élet tizenkét szereplőjét kérték fel, írják meg, hogyan látják a világ, hazánk elmúlt három évtizedét, milyen tanulságai láthatók ennek az időszaknak, milyen következtetéseket vonnak le, hogyan vélekednek a jövőről. Az bizonyos, a kötet mai és majdani olvasói sok mindent megérthetnek abból, hogy miért nincs ünnep.

A legtöbb ilyen összeállításnál felmerül: miért éppen azok szerepelnek, akik? A kérdés itt nem a megszólalók illetékességét vitatja, hanem például azt tartja szem előtt, hogyan lehet, hogy a tucatnyi írás közül csak kettőnek a szerzője nő, vagy miért nem kapott helyet az elmúlt harminc évben felnőtt generációk hangja? Szomorú tény, a messze legfiatalabb megszólaló, Térey János, aki húszévesen éppen csak nagykorú lett 1989-ben, már

nem élte meg a kötet megjelenését. Egyébként *Három ősz* címmel három egymáshoz kapcsolódó magánéleti „pillanatot” idéz fel a téma apropóján, így az ő írása áll legtávolabb a nyilván közügyre koncentrációt váró felkéréstől. Műve műfaji alapon inkább illene az *Ezentúl lesz banán!* című, a szintén a rendszerváltás évfordulójára készült novellagyűjteménybe, igaz, annak szerzői a Téreynél is fiatalabb generációból kerültek ki. Az esszégyűjtemény alkotóinak egyike viszont közel jár a 90. évéhez, a döntő többség az ötvenes években született, vagyis ők – mondjuk így – nem pályakezdő, fiatal felnőttek voltak 1989-ben. Három szerző túljárt a 40. életévén a rendszerváltás idején, közülük kettő, Nádas Péter és Beer Miklós már közelebb járt az 50-hez. De a két közel egyidős ember életútjának, világszemléletének különbsége egyúttal azt is mutatja, az évek száma csak relatív fontosságú. A velük egy évtizedben született Spiró György már nem sokkal a háború után látta meg a napvilágot.

Aki ismeri valamennyire az esszéírók tevékenységét, nyilvános megszólalásait, már a névsor alapján is sejtheti, hogy nem éppen önfelédten ünneplő dolgozatok várnak rá. A két egyházi ember közül az egyik, a katolikus püspök Beer Miklós, egyháza azon kevés hazai vezetőinek egyike, aki több megszólalásában bírálta a kormány úgynevezett migránspolitikáját, és elkötelezetten foglalkozott a cigányság tarthatatlan helyzetével. A

másik, az evangélikus lelkész Donáth László, az MSZP parlamenti képviselőjeként hosszabb ideig közvetlen politikai szerepet is vállalt, ezúttal részben felekezete szempontjából taglalja a témát. Bod Péter Ákos és Gyurgyák János azon néhány, egykor a Fideszhez közel álló személy közé tartozik, akik konzervatív alapról nyilvánosan fordultak szembe a közel tíz éve regnáló hatalmi rendszerrel. Ferge Zsuzsa szociológus a hazai szegénység, a közjólét aspektusából mindvégig igen kritikus hangon viszonyult a rendszerváltás óta működő kormányok szociálpolitikájához. L. Ritók Nóra tanárként, szociális munkásként a legelesettebbeken igyekezve segíteni, eleve a társadalom működésének fonákjával szembesül, alapítványi vezetőként ráadásul az utóbbi években a kimondottan ellenséges kormányzati politika következményeivel is számolnia kell. Gyurgyák János mellett a további két történész szerző közül az egyik, a kötetet egyébként szerkesztőként is jegyző Földes György, a Politikatörténeti Alapítvány élén állva több fronton is ütközött a jelen kormányzattal, egyrészt intézetének vegzálása, másrészt vállaltan baloldali, szocialista elkötelezettsége alapján. Írása a kötetben azonban távolabb a napi politikától, a globalizációval foglalkozik, erkölcsi aspektusból. Romsics Ignác általában kerüli a direkt politikai állásfoglalásokat, de megszólal a múltat átíró hivatalos emlékezetpolitika megnyilvánulásaiival szemben, bírálja a demokratikus intézmények felszámolására irányuló törekvéseket, az Európai Unióval szembeforduló politikát. A négy irodalmi alkotó közül Térey János Romsicséhoz hasonlóan távol tartotta magát a napi politikától, egyáltalán, a politikai felhangú

megszólalásoktól, de írásainak ismerői nyilvánvalóan nem számíthattak ünnepi hangra. Az Antall-kormány egykori minisztere, Bod Péter Ákos mellett a költő, publicista Markó Béla töltött be a szerzők közül a vizsgált időszak egy részében kormányzati pozíciót, az RMDSZ elnökeként, a romániai kormánykoalíció tagjaként miniszterelnök-helyettes volt. Politikai tárgyú írásainak tónusa, amióta ismét civil, visszafogott, de elsősorban romániai magyar kisebbségi aspektusból, egyaránt kritikus a romániai, a magyarországi és az európai uniós politikával szemben. Nádas Péter és Spiró György más és más módon, de mindig igen szigorúan, távolságtartással szemlélték az elmúlt harminc év politikai praxisát és közállapotát, hangjuk erőteljes volt, szembenállásuk az elmúlt kilenc év hivatalos törekvéseivel egyértelmű.

Az tehát, hogy az írások nem ünneplik a harminc évet, nem lepheti meg az olvasót. Előzetesen még talán az is feltételezhető, hogy a tanulmányok és a jövőt illető következtetések sem éppen szívderítők. Mégis, végigolvasva a műfajnak, az esszének megfelelően többnyire szubjektív hangú, igen-igen eltérő szemléletű írásokat, a kötetet, az összbenyomás minden előzetes várakozást felül-, pontosabban alulmúlóan szomorú. Ennek oka nem utolsósorban az, hogy a szerzők többsége nem lát semmi felemelőt az elmúlt három évtizedben, és nagyobb részük nyilván ezért a harminc év előtti fordulatban sem. Van, aki arról ír, megalapozatlannak látja utólag, hogy egykor bizakodott. Más azt mutatja fel, soha nem hitte, hogy a társadalom viselkedésében érdemi változás következhet be. Megint mások elsősorban a jelenről, az ezzel

azonosnak tekintett elmúlt tíz évről szólnak elkeseredetten. És vannak, akik látszólag szenttelenül tényeket vonultatnak fel, vagy saját tevékenységüket mutatják be, nem kevésbé lehangoló végkicsengéssel, mint az érzelmeiktől fűtöttebb hangú írások. Nyilván az olvasó beállítottsága, ha tetszik, normarendszere határozza meg a reakciókat. Sokan láthatják a látteleket egészében pontosnak, vélekednek a szerzőkhöz hasonlóan, érezhetik úgy, helyettük fogalmazták meg életérzésüket. Közülük jócskán lehetnek, akik vallják, az életérzés az övék, de mások iránymutatásában bízva úgy vélik, a szellemi élet tekintélyeinek mindenkori feladata a közember számára reményt adni, így biztatást várnának. És persze nem lehet megfeledkezni azokról, akik hiszik, hogy az elmúlt kilenc évben jó irányba ment az ország, egészében elégedettek, vagy legalábbis úgy vélik, ez a legjobb, amire telik. Ők minimum torznak mondanák az összképet, szélső esetben feltehetően Soros-ügynökökről, migránssimogatókról, levitézlett '68-asokról, mindig a nemzetre rárontó balliberálisokról beszélnek.

Aki nem csak minősítő jelzőkkel reagálna az írásokra, az talán felróná, hogy nem, illetve alig esik szó az eredményekről. Bár Ferge Zsuzsa és Romsics Ignác számtalan adattal mutatja be a társadalom állapotát, nyilván lenne, aki kifogásolná: az Orbán-rendszer autoriter vonásai, züllöttsége mellett vagy éppen helyett miért nem említik az elmúlt pár év gyors gazdasági növekedését, a külföldi befektetések lendületét, a munkanélküliség korábbi adataival szembeállítható munkaerőhiányt, a béremelkedés tempóját, a családtámogatási törekvéseket, a térvözevett

felületek nagyságát stb. Miért nem méltányolják a határokon túli magyarokat támogató jelentős programokat, hogy a kormányzat ismét a keresztény Európa védőbástyájává tette az országot, miközben végre sikerült eltávolodni a hanyatló, idejétmúlt liberális Nyugattól, és közben nem vesztettük el a tőlük kapott igen jelentős pénzügyi forrásokat, dicsérenék a kiskakas- és a pávatánc-világbajnokságon egyaránt induló, előkelő helyet elérő Orbán Viktor teljesítményét stb. A kötet szerzői azonban más dimenzióban fogalmazzák meg véleményüket, keserűségüket, elégedetlenségüket, amire sem a gyűlölködő hang, sem a „van még teendők, de jelentősek az eredmények” jellegű reakció, sem másik oldalról az őszi önkormányzati választások eredménye, az elfogadhatatlan kormányzati törekvésekkel való szembe fordulási hajlam felmutatása nem érdemi reflexió.

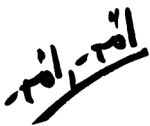
A szerzők szövegeinek az ország, a világ állapotáról alkotott véleményét nem módosítja egy-egy biztató hazai fejlemény. Ennek érzékeltetésére és a kötet hangulatának jelzésére álljon itt néhány idézet, mindegyik mástól, a szerzők nevének mellőzésével, hiszen bár természetesen az álláspontok individuálisak, szubjektívek, e helyen a szándék éppen a sokféle regiszteren szóló hangok közötti harmónia érzékeltetése. „Visszatekintve az elmúlt 30 évre, valóban úgy látom, hogy ölünkbe pottyant egy nagy lehetőség, de nem tudtunk élni vele.” „Amikor a magyar viszonyokkal elégedetlenkedünk, látnunk kell, hogy világjelenségek itthoni megnyilvánulásai van dolgunk. Ez nem csökkeneti felelősségünket.” „A magyarok azóta viseltetnek nemtörődomséggel a saját modern nemzetállamuk iránt,

amióta léteznek. Ez az, ami páratlan, és a jövőre nézve rémisztő.” „A magyar társadalom elemi modernizálásának másfél évszázados kísérlete harmadik nekifutásra sem sikerült. [...] Az állam polgárai nem az élet észszerű megszervezésével, hanem túlélési stratégiákkal foglalatostkodnak. Aminek főleg mentalitástörténeti okai lehetnek.” „Súlyos mentalitásbeli gondokkal küzd tehát a magyar társadalom. Itt ugyanis mindig erős volt az igazodási hajlam, jobb szó híján a jobbagyi mentalitás.” „Jó lenne tudni, hogy az első húsz esztendő volt-e a történelem rövid kitérője, vagy ellenkezőleg, ami most van, az a deviancia.”

A legoptimistább végkicsengésű szöveg talán L. Ritók Nóráé, aki jórészt saját tevékenységéről beszélve azzal zárja írását: „Túl sok a harc, az

ellentétes érdekek ütközésének frontvonalában vagyunk, miközben biztosan látjuk, a megoldáshoz hosszú távú összefogás kellene. De egyszer biztosan eljön, hogy a kormányzati szinten is felismerik ezt. Mindenesetre én abban a szellemben dolgozom továbbra is [...]” Vagy bizakodóbb lenne Bod Péter Ákos, aki azt írja: „Nem állunk jól, de a helyzet nem reménytelen.” Inspirációt nyerhetünk a 30 év előttekből, hogy „feltűnhetnek olyanok, akik elszánták magukat a hamis viszonyok felszámolására [...]” Esetleg Gyurgyák János, aki *A reménytelen reményről* című írását azzal fejezi be: a legjobbak által elképzelt „igazi Magyarországot feladni: soha már!”?

±30. Esszék a közelmúltról és a közeljövőről. Szerkesztette **Földes György**. Napvilág Kiadó. 252 oldal, 3500 forint.

Csepeli György

A közelség leküzdhetetlen távolsága

A ma élő emberek életének új színtere a földkerekség egészét behálózó kommunikációs hálózat, mely mindent megjegyyez abból, ami valaha egykor rákerült. Nincs olyan földrész a világnak, ahol a lakosok többségének zsebében ne lenne egy telefonhoz hasonló eszköz, mely a hálózatra csatlakoztatva tulajdonosát összeköti mindenkivel, akinek hasonló eszköze van. Mindenki mindenkivel mindenütt mindig képes kommunikálni. A lélektől lélekgig tartó üzeneteket egyként viheti célba hang, kép, videó, szöveg. Még pár év, s lesz olyan technológia, melynek jó-

voltából a magányos testek akár meg is érinthetik egymást, érezhetik és élvezhetik egymás testének friss izzadságszagát.

Nem meglepő, hogy a ma készült művészfilmekben egyre többször látjuk, hogy a filmek szereplői szerelmet, barátságot keresve a mobiltelefonjukat nyomkodják, miközben ügyet sem vetnek arra, aki kéznyújtásnyi távolságban ül mellettük. Paolo Genovese nemrég bemutatott filmjében egymást jól ismerő barátokról derül ki, hogy titkaikat már nem a Freud által felfedezett tudattalanjuk, hanem a mobiltelefonjuk memóriája

őrzi. A megcsalatos szerelmi történetek elválaszthatatlan dramaturgiai fogása az akaratlanul elfogott SMS-, kép- vagy hangüzenet, mely rádöbbeníti a megcsalt felet a kapcsolatát mérgező hazugságra.

Az új kommunikációs technológia kiváltképpen alkalmas arra, hogy rádöbbenesse az egymás közelében élő embereket elválasztó messzeségre, Tóth Árpád írt erről csodálatos versében. A távollevő Másik kommunikációs technológia által teremtett álságos közelsége azonban többnyire csak kiegészítő, színesítő elem, mely a tényleges közelségben lévő emberek egymás közti viszonyainak zavarait mutatja meg, részint tragikus, részint komikus színekben. Safy Nebbou újítása, hogy egy banális, semmi újat nem ígérő szerelmi történetet teljes egészében a virtuális térbe helyez, ahol Claire, egy művelt, szép, ám mélységesen magányos nő a nálánál fiatalabb, nem túlságosan okos, de szerfelett jó külsejű Alexet magába bolondítja, akibe ő maga is fülíg beleszeret.

Az üzeneteket először csak rövid írott mondatok viszik ide-oda, majd következik a beszéd, amikor Claire és Alex már hallják egymást hangját. Egyre gyakrabban és egyre többet beszélnek, szavakkal ajzva egymást. Óhatatlanul bekövetkezik a nő által rettegett pillanat, amikor a fiú látni akarja szerelmesét, először csak képen a virtuális valóságban, utóbb szemtől szembe, a fizikai valóságban. Macska-egér játék zajlik a szemünk előtt, hiszen a magát fiatalnak hazudó nő nem vállalhatja a lelepleződést. Mindez a nő és a pszichológusa közötti terápiás párbeszédbe ágyazott flash-backek sorozatában bontakozik ki a nézők előtt.

A történetnek nem lehet boldog vége. A visszafiatalodás a virtuális világ vágyott, ám hazug valóságában lehetséges, de a fizikai valóság próbáját nem állja ki. Claire többször is kísérletet tesz rá, hogy felismertesse magát, de a fiú közömbösen megy el mellette, ügyet sem vetve a középkorú nőre, hiszen ő azt a fiatal bombázót várta, akinek a képét látva felébredt benne a szerelem.

Az első történet véget ér, de a film folytatódik. A nő úgy értesül, hogy szerelmese bánatában öngyilkos lett. A büntudattól hajtva a képzelet világába menekül. Elképzeli, hogy mi lett volna, ha a fiúval összejön, aki beleszeret, s szerelmük beteljesül. Szenvedélyesen szeretik egymást, ám a nőben ott a kétely, hátha a fiú még mindig azt a fiatal lányt szereti, akinek egykor magát hazudta. Önmagára féltékeny, s gyanúja be is igazolódik. Alex a másik Claire-t szereti, aki persze ugyanaz, mint ő, miközben mégsem az. Ez a történet sem érhet boldogan véget, a lelepleződés pillanatában Claire kilép az úttestre, s elgázolja egy autót.

A harmadik történetben a szerelmesét gyászoló, büntudattól gyötört nő szembesül az igazsággal. Alex él, megnősült, gyermeke született. A pszichológus sürgetésére Claire bevallja, hogy a lány, akinek képével a fiú szerelmét a Facebookon elorozta, a saját unokahúga. A férje beleszeretett, miatta szakadt rá a csillagok magánya, melyek mint ő és Alex, mérhetetlen távolságon át üzennek egymásnak.

A filmben többször is megidézett, Choderlos de Laclos-tól tanult elbeszéléstechnika virtuóz elsajátításáról tanúskodó történet azt bizonyítja, hogy a hálózatos kommunikációs

technológia újdonsága nem változtatja meg az emberi kapcsolatokat. Az emberek egymás közötti viszonyába beékelődő internet a szeretet és viszály Empledoklész által leírt dinamikájából semmit nem vesz el, és semmit nem tesz hozzá. Az algériai anyától, francia apától Németországban született francia rendező-forgatókönyvíró azt mondja, hogy a magánynak ugyanaz az arca a virtuális térben, mint a fizikai valóságban.

A magány, mellyel a filmben találkozunk, mégis különleges. Azzá teszi az elhagyott, kétgyermekes irodalom-professzort alakító Juliette Binoche, aki képtelen elfogadni, hogy a fizikai valóságban látható, tapintható teste, arca már nem az, mint ami volt. A rafináltan előadott történet az öregeddéssel való szembenézés elviselhetetlenségéről szóló esettanulmányként is felfogható. A feministák talán kifogásolhatják, hogy miért éppen egy nőről szól az esettanulmány, miért nem egy férfiről, akit éppen úgy zavarhat vonzerejének megcsappanása, akár a maga neméhez, akár a másik nemhez tartozók körében keres szerelmet. Juliette Binoche a szépsége elmúlásába bele nem nyugvó nőt alakítja, de a nő bárki lehet, akit nyomasztanak a visszafordíthatatlan testi változások, a ráncok, az izmok ellanyhulása, a szemekben égő tűz kihunyása.

A filmet Juliette Binoche alakítja, sa teszi feledhetetlenné. Amikor egy 24 éves lány álcájában Alexszel a Messengeren csetel, maga is megfiatalodik. Mosolya lenyűgöző, szeme csillog, arca teljesen kisimul, teste erotikusan megfeszül. Erre a mutatóvanyra már nem lesz képes, amikor a tapasztalat nélküli virtuális valóság védettségétől megfosztva szemtől

szemben találkozik szerelmével. Szeme könnyes, arca ráncos, tartása merev és reménytelenséget sugárzó lesz.

A történet végig terápiás kontextusban játszódik. Nicole Garcia zseniálisan játssza a pszichológust, aki kőkeményen elhárítva páciensének a terápiás kapcsolat oldására irányuló kísérleteit, nem tesz mást, mint figyel, dermesztően néz, és tőmondatokban beszél. A pszichológussal folytatott beszélgetésekből csak annyit derül ki, hogy Claire belebolondítja magát Alexet, s maga is belebolondul Alexbe, miközben soha egy pillanatra nem tapasztalják meg egymásban a társat, akinek érintéséből valódi, testi szerelem születne. A pszichológus felszínre hozza a tünetet, melynek nem a magány, nem az elhagyatás a lényege, hanem a hiány.

A pszichológus nyomoz, utánajár Claire történetének, nélküle nem derülne ki az igazság. Segíteni azonban nem tud. Nem gyógyít, és páciense nem gyógyul. A néző választhat, hogy melyikkel azonosul, de akkor jár el helyesen, ha rádöbben, hogy ő mindkettő. Az új technológiai környezet, amelyben élünk, nem feledtetheti, hogy a problémák, melyekkel meg kell küzdenünk, a régiak.

Claire életéből nem a szerelem, hanem az értelem hiányzik. Hiába tanítja, nem tudja az irodalmat. Nem ismeri magát, nem tud szeretni, s ezért őt sem tudja szeretni senki. Safy Nebbou filmje azt mondja, hogy az internetre lépő ember előtt megnyíló virtuális realitás ugyanolyan, mint az internet előtti korban a képzetet kizsákmányoló nappali álmodozás, az ital, a kábítószer, a kényeszeres evés, a lélektelen szex hamis valósága.

Claire baja a függőség, nem tud belőle felépülni, mert nem ismeri önmagát. A roppant, jeges úr, melyről Tóth Árpád beszél, nem a valós és a virtuális térben van, hanem őbenne, saját magában. A pszichológus tudja, hogy a függőségből csak az tud felépülni, aki vissza akarja nyerni a függetlenséget, a maga életét akarja élni, nem akar más lenni, mint aki. Ez lenne a történet boldog vége.

Claire a film utolsó jelenetében, amikor már minden kiderült, újra csak hívja Alexet. A telefon kicsöng, de nem tudjuk, mi lesz a hívás sorsa. Alex talán válaszol, talán nem.

Szerelemre kattintva. Rendező: **Safy Nebbou**, forgatókönyvíró: **Safy Nebbou, Julie Peyr**, operatőr: **Gilles Porte**, zene: **Ibrahim Maalouf**. Főszereplők: **Juliette Binoche, Nicole Garcia, François Civil**.

Körizs Imre

Florent-Claude szomorú evangéliuma

Ha Michel Houellebecq nyolc év után jövőre esetleg ismét hazánkba látogat – erre személyes véleményem szerint mikroszkopikus az esély –, akkor már ingyen használhatja a tömegközlekedést. (Könyvei főszereplőinek minden politikai korrektséget nélkülöző modorában szólva: hagyjuk ezt a „közösségi” dolgot, a karám még egyetlen nyájából sem csinált közösséget.) Szóval 2021-ben betölti a hatvanötöt, vagyis olyan magyar írók kortársa, mint Garaczi, Németh Gábor vagy Sajó László. A *Szerotonin* már a magyarul megjelent kilencedik könyve, ezen belül a hét és feledik regénye. A szám úgy jön ki, hogy kiadták a filozófus Bernard-Henri Lévyvel közösen írt *Közellenségek* című beszélgetőkönyvét és a *Lanzarote* című regénykijét is – az utóbbira nyilván az a magyarázat, hogy 2013-ban a könyvfesztivál idején, amelynek akkor díszvendége volt, hirtelen épp nem akadt semmi más kiadható.

Illetve ez a furcsaság egy apró rejtélyre is rávilágít. Hozzáértők szerint a fesztiválra csak olyan könyvet érdemes megjelentetni a díszvendégtől, amelyből várhatóan legalább ezerötyszáz-kétezer példány elkel, a versek és tanulmányok tehát (ezekben a műfajokban Houellebecq szintén alkot) szóba se jöhetnek – éppenséggel viszont kiadhatták volna az első regényét. A *harcmező kiterjesztése* már 1994-ben megjelent franciául, de magyarul valami megfoghatatlan okból csak több mint két évtizedes késéssel, 2016-ban látott nyomdafestéket. Pedig ez az első könyv elég jó, sőt kitűnő, csakhogy nyelvileg, motivikusan és világszemléletileg sok mindenben folytatása a következő három – és azok még jobbak.

És akkor lássuk a részletes bibliográfiát, elvégre az egyik legolvasottabb európai és messze a legolvasottabb francia íróról van szó.

Magyarul először, mégpedig 2001-

ben a második regénye, egyben főműve, a csodálatos *Elemi részecskék* jelent meg (franciául: 1998), utána jött *A csúcson* 2003-ban, a 2001-es francia megjelenést két évvel követve, hogy ezután már csak egyévnyi tempóhátránnyal érkezzenek a könyvek: *Egy sziget lehetősége* (2005/2006), *A térkép és táj* (2010/2011), egészen az irodalmon kívüli szenzációt jelentő *Behódolásig* (2015), amelyet Tótfalusi Ágnes, aki kezdetektől fogva Houellebecq remek magyar hangja, már a francia eredeti megjelenésének évében lefordított. (Az első regény, *A harcmező kiterjesztése*, amint szó volt róla, óriási késéssel jelent meg; a *Lanzarote közjáték*; a *Közellenségek* nem szép-irodalom.)

A térkép és a tájra tehát az előző kötet után öt évet kellett várni, és ez volt a leghosszabb idő, ami az akkor már nagyon híres író két regényének megjelenése közt eltelt: nem csoda, ha gyorsan oda is adták neki a Goncourt-díjat. Pedig a saját személye felléptetésének külsődleges gesztusa és a kissé laposan elégikus befejezés a könyvet szerzője addigi leggyengébb regényévé teszi – de hát nincs mese, már így is késő volt, és a díjat négy nagyszerű regény és közöttük legalább egy remekmű után akkor is Houellebecqnek kellett volna adni, ha épp szakácskönyvvel vagy kifestővel jelentkezik.

Az *Elemi részecskék* a nyugat-európai vagy szűkebben francia társadalom második világháború utáni évtizedeinek nagyszabású panorámája, rendkívül nagyvonalú koncepcióval és izgalmas befejezéssel. A magyar kiadó, úgy tűnik, ekkor még nem bízott az íróban, és a regényben elsősorban a botránykönyvet látta: az

első kiadást csúnya, sárgás papíron, hatásvadász borítóval, burkoló nélkül és emlékeim szerint „Az európai *Amerikai psycho!*” feliratú papírszalaggal jelentette meg.

A csúcson inkább kortárs keresztmetszet, az *Egy sziget lehetősége* pedig (megint a Houellebecq-hősök hangján szólva: mióta tilos azt mondani, hogy „a *Sziget lehetősége*”, mióta kell megerőszkolni a nyelvet a névelők kötelező halmozásával, ezzel az „az *Egy sziget...*” formával?) két idősíkon futó disztópia. Mindhárom könyv nagyon jó, és a stílus, illetve szereplők alkati hasonlóságán túl koncepciójában és szerkezetében bravúrosan különbözik egymástól. A szerkezetük valóban olyan, hogy a befejezésükről semmit sem mondhatok anélkül, hogy ne tenném tönkre a későbbi olvasók élvezetét – annyit talán mégis, hogy az írónak szinte védjegye, hogy a könyvek története nem ér véget a megírás jelenében, magyarul valahol az akkori jövőben fejeződnek be. Az utolsó előtti regény, az addigiakhoz képest eléggé összecsapottnak tűnő, kétdimenziós figurákat mozgató, minden finomabb árnyalatot nélkülöző *Behódolás* sikere is nyilván ebben rejlik. A könyv, amelynek története szerint Franciaországban parlamentáris módon, választások útján hatalomra kerül az iszlám (erről az író korábban azt nyilatkozta, hogy a legbutább vallásnak tartja), éppen a *Charlie Hebdo* elleni véres terrortámadás napján, 2015. január 7-én került a boltokba.

Már *A térkép és a táj* sem volt olyan jó, mint a korábbi könyvek, bár a hanyatlás az ötletek látványos volta miatt ebben a regényben még nem volt olyan feltűnő, a lapos, publicisztikus *Behódolás* pedig, legalábbis e

sorok írójának, egyértelműen csalódást okozott. Az íróról is elég szörnyű képek jelentek meg: mintha nem volnának fogai, sőt, többnyire mintha a műfogsorát se tenné be. Arról nem is beszélve, milyen katasztrófálisan szűkszavú interjúkat szokott adni. Szóval aggódni kezdtem, és csak az jelentett némi reménységet, hogy a képek alapján úgy tűnik, hajbeültetés van – vagyis akkor mégsem lehet teljesen nihilista.

Most megnyugodtam. A *Szerotonin* ismét jó könyv, kicsit lazább, sőt slamposabb, mint a korábbiak, de a tendencia határozottan emelkedő, és aki még semmit sem olvasott az írótól, bátran kezdheti itt. A főszereplő most is középkorú, magát öregedőnek, sőt öregnek látó férfi, az ő felnőttkori történetét, a többi Houellebecq-hőshöz hasonlóan meglehetősen iránytalanul vergődő életét mutatja be a könyv én-elbeszélés formájában. Florent-Claude olyan mélységesen depressziós, hogy a pszichiátere szerint Belgiumban vagy Hollandiában már engedélyeznék neki az eutanáziát. Ezt a problémát kezeli a Captorix nevű, szertonintartalmú, elképzelt gyógyszer. A könyv címszereplője egy ingerületátvivő anyag, úgynevezett neurotranszmitter (ahogy helyenként *A térkép és a tájat* író Houellebecq, úgy itt én is a *Wikipédiára* támaszkodom, csak remélem, ebből nem lesz botrány), és a hiánya nagy szerepet játszik a depresszió kialakulásában. Szerencsés esetben megtermeli a szervezet, máskülönben, a könyv fikciója szerint, a kitalált Captorix formájában kívülről kell bevinni.

Az egy idő után örökségéből kényelmesen megélő, amúgy mezőgazdasági végzettséggel rendelke-

ző, hivatalnok főhős depresszióját a gyógyszer elviselhető szinten tartja, viszont teljesen tönkreteszi a libidóját. Márpedig úgy tűnik, a férfi a szerelmet tartja az emberi élet egyetlen értelmének. A szerelem, vastagon beleértve a szexualitást, az író eddigi könyveiben is óriás szerepet játszott, de most helyenként olyan szépségesen ír róla, ami már a giccshatárt súrolja: ha az ötvenéves Florent-Claude öregszik, mit mondhatunk a hatvanöt éves íróról? (Egyébként is furcsa, hogy Houellebecq, legalábbis az utóbbi időben, magánál lényegesen fiatalabb főhősökről ír: mintha művészileg nem tudna mit kezdeni azzal, hogy még él.)

A könyv tehát szerelmek és a rájuk való visszaemlékezés története, megspékelve egy barátsággal, és az egyetlen komoly kifogás az lehet vele kapcsolatban, hogy nehéz elképzelni, hogyan képes egy ilyen súlyos depresszióval élő ember ilyen átgondolt műalkotás létrehozására, miközben korábban semmi jelét sem adta írói velleitásoknak.

A könyvben különben nem ez az egyetlen következtetlenség: az egyik nőről, gyermeke fogantatásának körülményeiről olyan apró részleteket közöl az elbeszélő, amelyekről egyszerűen nem lehet tudomása. De talán ezzel az ordító nemtörődomséggel vagy a képzelet észrevétlen bekapcsolásával jelzi, hogy ezt az egészszet nem kell olyan véresen komolyan venni. Azzal, ha nem tudnánk elfogadni, hogy létezhet ilyen könyv, mindenesetre csak magunkat fosztanánk meg az igazán magasrendű műélvezettől. Másrészt Houellebecq a furcsa, teljesen valószínűtlen epizóddal mintha arra is utalna, hogy nem hisz a mosogatást,

takarítást vagy zöldsepcuolást oldalak tucatjain részletesen taglaló mikrorealista autofikcióban, amelyről Jonathan Franzen is azt nyilatkozta a *Literának*, illetve a *HLO*-nak, hogy az ő szemében – hacsak nem zseniális szerző műveli – „leginkább egyet jelent a regény kapitulációjával az internet jelentés nélküli, énközpontú világa előtt”.

Az említett fogantatásnak az elbeszélő számára egyszerűen megismerhetetlen körülményein kívül még egy gyerek játszik különös szerepet a könyvben: egy tizenöt éves lány, akit egy külföldi pedofil turista használ ki. Ez a hamar elvágott szál viszont egyáltalán semmilyen módon nem kapcsolódik a könyv történetébe, teljesen szervesen és külsődleges, pedig a könyv nagyon jól van szerkesztve: több puska is előkerül benne – természetesen van, amelyik el is sül (és olyan is, amelyik nem).

Houellebecqnek nincs szüksége külsődleges eszközökre – például a perverz németre – sem a társadalomrajzhoz, sem a jellemábrázoláshoz, mert mindkettőnek mestere. A tömegturizmusról, az informatikai fejlődésről és a bevándorlásról például annyit írt korábban, hogy ezekre az új könyvben szinte már egy szót sem szán. A *Szerotonin*ban – ez egy kicsit furcsán fog hangzani, de hát így van – a főhős magánélete a francia, illetve uniós mezőgazdasággal, különösképpen a robbanásig, sőt azon is túl feszült tejágazattal fonódik össze. Azt hiszem, a szerző összes eddigi könyvében nem szerepelt annyi állat, mint itt, az apály által hozzáférhetővé tett tengeri csigáktól, kagylóktól és rákoktól a madarakon át a tehenekig.

És itt kell szót ejteni a fordításról, amit évtizedes rutinja birtokában most is kitűnően készített el Tótfalusi Ágnes, de itt-ott mintha felfedezhető lenne az utolsó simítás hiánya. A franciák például az említett tengeri ételekhez nem muskotályt isznak, mint a 224. oldalon olvasható (az túl illatos, nem illik az ilyesmihez), hanem a muscadet nevű halbort, amint az eredetiben is áll. A könyv elején feltűnő spanyol lányok autója ezzel szemben a magyarhoz hasonlóan a franciában is Volkswagen Coccinelle, csakhogy ennek, a borral ellentétben, van bevett magyar neve: Bogár. Amikor a spanyolországi turizmus Franco alatti fejlesztéséről olvashatunk, akkor nem arról van szó, hogy az ország általában a „gazdasági fejlődéshez” (37.) nem tudott csatlakozni, hiszen a szolgáltatói szektor is a gazdaság része: a francia az „ipari” (industrielle) fejlődésről beszél. Militáns még van magyarul, de „militantizmus” (31.) nemigen (inkább militarizmus), ahogy a könyvben sokszor előkerülő „moldován” lány is inkább moldáv vagy moldovai lehetne. De ezek csak apró tévesztések. Igaz, mellettük vannak olyan megoldások is, melyek kissé elszietettnek tűnnek. „Úgy terveztem, éjszaka viszem véghez a műveletet, hogy ne tartson vissza a ház előtti betonplacc látványa, nemigen bíztam meg a bátorságomban” (350.) – itt kissé bizonytalan a tagmondatok viszonya, a harmadik elég szervesen illeszkedik az előzőekhez, nem világos, hogy az elsőhöz vagy a másodikhoz tartozik. Nem bíztam a bátorságomban, hogy ne tartson vissza a betonplacc... – nem, hát nyilván az elsőhöz: bátortalan voltam, ezért éjszaka terveztem csi-

nálni. Csakhogy a franciában ez rögtön teljesen egyértelmű, ott ugyanis csak két tagmondat van, a középső rész helyén igeneves szerkezet áll. Talán az lehetett volna megoldás, ha a fordító megcseréli a tagmondatok sorrendjét, valahogy így: „Hogy a ház előtti betonplacc látványa ne tartson vissza, úgy terveztem, éjszaka viszem véghez a műveletet, nemigen bíztam a bátorságomban”. De az is lehet, hogy elég lett volna a „nemigen” elé vessző helyett pontosvesszőt tenni.

Valamik „egyformasága olyan szintre emelkedett, hogy” (341.) – ezek magyar szavak, de az egész valahogy nem igazán magyaros, kicsit fordítás ízű. Esetleg jobb lenne az „arra a szintre emelkedett”, vagy „elérte azt a szintet” esetleg „már olyan szintre hágott”. Ugyanez a helyzet a „majd én segítek benne magának”-kal (325.). Persze, az ember „valamiben” segít, de a „benne” alak mégis furcsán hangzik itt, talán mert egy másik névmás, a „magának” követi, és a kettő már sok együtt.

A mozaikcsaládokról írja a francia, hogy az nem más, mint „une propagande pure, optimiste, post-moderne, décalée, dédiée aux CSP+ et CSP++”. A fordítás remekül oldja fel a magyarul ismeretlen marketinges rövidítést: „menő vállalatvezetőket és topértelmiségieket megcélzó optimista és posztmodern csúsztatott propaganda” – de azt sehogya sem értem, hogy a „csúsztatott” jelző itt mit jelent.

De ilyesimből nincs különösebben sok, és ahol mégis előfordulnak, rendkívül érdekes módon ott sem igazán zavaróak, sőt bizonyos értelemben megfelelnek a regény intenciójának. A szövegnek, az elbeszélő

szövegének ugyanis van valami élőbeszédre jellemző fesztelensége, sőt slampossága („mindig keverem őket”, „nem értem, miért hozom ezt most szóba”, „szóval oda akarok kilyukadni”, „pillanatnyilag nem jut eszembe a neve”), amibe ezek a megoldások már-már természetesen simulnak bele. És különben sok a telitalálat is, egy-két esetben pedig a magyar szöveg talán hatásosabb is, mint az eredeti: a tehenek táplálására vonatkozó kérdésre adott válasz – „Hát azt én honnan tudjam” – mindenestre karakteresebbnek tűnik annál, hogy „Eh bien je ne sais pas, moi”. Finom gesztus az is, ahogy a fordító beilleszti az „áldozat” szó elé a „szent” jelzőt abban a mondatban, ahol a franciában csak „sacrifice” áll: „a szent áldozat második része is bevégeztetett”, mert így rögtön világos, hogy metaforáról van szó, és nem valami konkrét dologról, ami áldozatul esett valaminek.

De az elbeszélő nemcsak slampos, ami újdonság, hanem okos és kissé cinikus is, ahogy Houellebecq-tól már megszokhattuk. A könyv bizonyos tekintetben a szomorúságról szól, de a boldogság pillanatai annál fényesebbek, a humor annál jobban csillog: „a sportcsatorna kínálata egyre kevésbé érdekelt, most, hogy öregedni kezdek, nem voltam már olyan sportos, mint fiatalon.” És persze előkerülnek az író mániái is: vannak dolgok, amelyeket a főszereplői nagyon szeretnek, illetve vannak, és ezekből van több, amelyekről lesújtó a véleményük. Florent-Claude a Houellebecq-hősökhöz hasonlóan imádja például a jó szupermarketeket, és utálja (a teljesség igénye nélkül) a francia államvasutakat, a magára hagyott, vagyis ember által karban nem tar-

tott természetet, a mozaikcsaládokat, a dohányzás betiltását nyilvános helyeken, valamint Freudot, Goethét és a románokat.

Még egyszer: jó könyv a *Szerotonin*, talán arról szól, hogy hogyan lehet élni, amikor nem is lehet. Reménytelensége annyira sötét, hogy az olvasó a nem is ritkán megcsillanó humortól sem képes felderülni. A főhős végül mindenestre azt sugallja, hogy egy társ boldoggá tétele az élet értelme, és a szeretetfellángolások a jelek, hogy Isten rajtunk tartja a szemét. De

valahogy mégsem ezek a kissé prédikációnak tűnő igazságok maradnak meg az emberben, hanem a regény esztétikai minőségének, irodalmi értékének az érzete, amely önmagában olyan erős, hogy képes ismét – az előző szintnél talán kissé magasabbra is – felemelni letaglózott olvasóját.

Michel Houellebecq: Szerotonin. Fordította: **Tótfalusi Ágnes.** Budapest, 2019, Magvető Kiadó. 356 oldal, 4299 forint.

Fáy Miklós

Shaxi bébi

112

Tizenhatos karika van az előadáson, és persze, erről kinek mi jut az eszébe. Nekem a Zeffirelli rendezte *Rómeó és Júlia*-film londoni díszbemutatója, ahová nem engedték be a Júliát játszó Olivia Hussey-t, mert meztelen női mell is látható a vásznon. Igaz, hogy az véletlenül pont az ő melle, de a szabály az, hogy tizenhat éven aluliak ilyesmit nem nézhetnek.

Eljárt az idő, ma már olyan filmet nem lehetne forgatni, ahol ennyire fiatal lányok pucérkodnak. Mindenestre a Zeffirelli-film Bodó Viktor-nak is eszébe jutott, úgy kezdődik a nehezen követhető című *Kertész utcai Shaxpeare-mosó*, hogy megszólal a Zeffirelli-filmzene, Nino Rota szép és elégikus szerzeménye, és ha nem is Laurence Olivier, de valaki azért csak belekezd a szép Veronáról szóló narrációba.

Ez az, ami nem megy. Nem lehetnek fiatalok a fiatalok, mert a mai

fiatalok másképp fiatalok. Júlia huszonhat éves, és az anyja sem tartja rosszul magát. A tartása mindenképpen szörnyű, vagy szexi, vagy nem is tudom. Maga a két lábon járó, fél lábon álló közönségesség. Hámori Gabriella! Kis időbe telik, amíg rájövök, hogy ő az, a máskor oly lírai lény, aki most rágózik és domborít, és ha megszólal, akkor világos, hogy túltöltötték az ajkait, nem tud beszélni vele, csak szöszögni. Az ember kényelmesen hátradől, és tudja, hogy már a pénzénél van, már megérte, ha mostantól kezdve csakis meztelen férfiak illegetik magukat, akkor sem volt elvesztegetett idő eljönnie, mert látja ezt a Kapuleknét, és jobban érti azt a másikat, azt a lassan ötszáz éveset, hogy egy kicsit nehezen viseli az öregedést és az asszonyorsot.

Láss csodát: innentől mást se látni, csak hogy meztelen férfiak illegetik magukat. Na jó, csalok, hazudok, de

mégis így fog megmaradni az előadás, hogy az a *Rómeó és Júlia*, amelyikben letolt gatyával mesélik el, hogy mi történt. Így is kezdődik az egész, Shakespeare-ről lemossák Shakespeare-t a Kertész utcai autósóban, le a haját, a fekete köpenyt, a térdnadrágot és minden egyebet. Nem érdeklí itt a stábot, hogy mi történt Veronában. Lehet azt is mondani, hogy hiszen Shakespeare-t sem érdekelte, ha még a nevetek is megváltoztatta, Capulet és Montague lett a Cappellettiből és a Montecchiből. Miért ne tehetné azt Závada Péter, amit annak idején Shakespeare tett, helyi érdekűvé változtatja a családnevetek: Kapulek és Montág. Milyen név az, hogy Montág, teszi föl a kérdést Júlia az erkélyen. Hétfő? Rihi, röhi.

Nem is tudom. Erre vártunk? Hinni az igaz szerelemben? De nyilván az igaz szerelemben úgy már nem lehet hinni, ahogy Shakespeare tette, úgy meg végképp nem, ahogyan Zeffirelli tette. De talán így: a szerelem olyan, mint valami Hit Gyülekezete, a szerelem gyülekezete. Nincs köze a szexhez, vagy nem sok, úgy értem, elválík a kettő, sem Rómeó, sem Júlia nem ártatlan. Van itt akkor egy kis zökk, mert ha túl vannak a nagy csodálkozáson, akkor ugyan mi szükség van a papra és az esküvőre. A nagyobb baj az, hogy tudja az ember: jönni fog itt még egy nagyobb zökk is: Kapulek papa kitagadja a kislányát. Rendben van. De ebbe ma már nem kell belehalni. A problémát túlhaladta az idő, lehet élni családi támogatás nélkül. Nem kellemes, de megoldható. Nem kell hozzámenni Párizshoz.

Nem csak nekem tűnik föl a dolog, az alkotóknak is, így aztán, amikor a biciklikereskedő és droglabor-üzemeltető Lőrinc barát a tetszhalált

okozó méreggel kezében elmélkedik a rigor mortisról és a pallor mortisról, Júliában fölébred a józanság: te vén, aberrált fasz, idd meg magad. Meg is issza. Aztán, amikor kigördítik a fagyasztóból, boldogan kiabál: működik, működik.

És Júlia? Mint egy rendes, mai, értelmes leány, a szabadság helyett a kényelmet választja. És Rómeó, mint egy rendes, mai, buta fiú, a halált választja. Volt egy pillanat az életben, amikor úgy tűnt, a drog helyébe beülhet a szerelem. A pillanat elmúlt. Nem muszáj túlélni. Az miért balszerencse, hogy az öngyilkosság legszebb módja a drogtúladagolás, így a szerelem helyébe csak másodfokon ül be a halál. Előbb visszaül a drog. Mit lehet csinálni, ha egyszer az élet annyira unalmas.

Erről szól az előadás? Jól értem? Visszajövünk a mába, a hetedik kerületbe, a herceg az Herczeg, motorral érkező bünszövetkezeti vezető, aki nem túri a csetepatét, a bizonytalanság árt az üzletnek. És jönnek a fiatalok, akik egyszerűen unják magukat. Nem jobban, mint az öregek, így aztán a bál a közös nagy kihágás ünnepe. Vagy berúgsz, vagy beszívsz. Vagy mindkettő. És ordítasz és énekelisz, és Montágné agyvérzés után, kerekesszékekben elénekli az *I will always love you*-t. Szépen, szívvel, de nehéz elképzelni róla, hogy közben a férjére gondolna. Van egy eszme, úgy hívják: szerelem. Kell hozzá egy másik ember, legalábbis általában kelleni szokott hozzá, de lehet, hogy megoldható nélküle is. Szerelmesnek lenni – mintha ez volna az egyetlen emberhez méltó állapot. Amikor több vagy, mint tenmagad, több, mint a másik, talán több, mint ketten együttvéve. Montágnának a jelek szerint nem jött össze, de talán ezért tud olyan szépen beszélni róla.

Az ifjabb Montágnak meg öszejön. Elég sokára, mert ahogy elnézem, harminc felé közelít. Júlia korát pontosan tudjuk: huszonhat. Mindketten megnézhetnék a velük készült előadást. Kár volna ezen felháborodni. Tolnay Klári negyvenegy éves volt Júliaként. Ami a mostaniakat illeti: vártak elég sokáig, éltek az életet, Júlia futott mindennap, hogy formában tartsa magát, Rómeó szívott mindennap, hogy ne maradjon formában. És züllött a hülye haverjaival, hallgatta a poénjaikat, de mégsem fogott rajta annyira a szer és a társaság, hogy át ne vegye az anyai örökséget. Mármint ezt a hitet az örök szerelemben. Talán nem is az örökben, csak a szerelemben, hogy mégis ébren kell maradni, nem teljesen, csak annyira, hogy ha jön az a másik, akkor észre lehessen venni.

Észre is veszik egymást. Egy szörnyűséges bálban, stroboszkóp fényénél, mindenki jelmezben, mindenki ordítva énekel, és nem ám Nino Rotát, hanem azt, ami ma az akusztikus környezet, tuc-tuc és Magyarország halszagú. Azon az előadáson, amelyiken én voltam, a közönség jó része beszállt a buliba, ugyanúgy szeltek meg köröztek a karok, mint a színpadon. Nem is tudom eldönteni, hogy ennek most örülni kell-e, vagy sem. Úgy értem, örülök, de mit jelent? Felszabadult végre a nép, nem az van, hogy jaj, csak meg ne szólítsanak valahogy a színpadról, vagy csak egyszerűen nem veszik észre, hogy róluk van szó. Hogy mi vagyunk a negatív hősei az előadásnak, Kapulekek, Montágok, vagy még azok sem. Statiszták a saját életünkben.

És csak most jön a függöny, első rész vége. Valaminek történnie kell, mert túl sok van hátra a történetből,

ha marad ez a tempó, jön egy pillanat, amikor gyorsan le kell zárni az egészet. Nagyon elszabadult a szerző, és még jobban elszabadultak a színészek, addig játszanak, improvizálnak és vannak, hogy a végén éjfélig itt kell maradni. Kibirom, nem arról van szó, mert szórakozok, de biztosan föl kell tenni majd a kérdést: miért?

Miért vagyunk itt, miért ez a mi *Rómeó és Júliánk*, úgy értem, mit kapunk cserébe, hogy elveszítjük a halhatatlan szerelmeseket? Nem kevés ez, nem túl kicsi a felzaklatódás, nem túl józan a Bodó-Závada-megoldás? Kis élet, kis halál?

Azt mondanám: van három perc. Ebben a nagy, szemérmetlen, péniszlengető előadásban mégis van három (lehet, hogy csak kettő) szemérmes pillanat, ez a máskor pacsirtás-csalogányos vita, hogy reggel van, vagy még éjszaka, és ott a két felnőtt, aki hirtelen visszaváltozik két gyerekké, *Rómeó és Júlia*, Patkós Márton és Kókai Tünde, ott mászkálnak pucér popsival. Ártatlanok, még ártatlanabbak, mint Ádám és Éva a paradicsomban. Ez a három vagy két perc áll szemben az egész előadással, de én hiszek benne. Hiszek nekik. Egy másik klasszikust idézve: köszönet, köszönet ezért a szerelemért, mert emlékezetembe vésődött, mint egy édes álom, amely sokáig eszünkben marad még ébredés után is.

Kertész utcai Shaxpeare-mosó. William Shakespeare Rómeó és Júlia című drámája **Závada Péter** átirata és a társulat improvizációi alapján. Örkeny István Színház. Rendezte: **Bodó Viktor**. Díszlet: **Schnábel Zita**. Jelmez: **Nagy Fruzsina**. Zene: **Keresztes Gábor**, **Kákonyi Árpád**. Szereplők: **Kókai Tünde**, **Patkós Márton**, **Máthé Zsolt**, **Nagy Zsolt**, **Polgár Csaba**, **Hámori Gabriella**, **Csujka Imre**, **Gálffi László**, **Csákányi Eszter**, **Mácsi Pál**.